

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2020

džukel

* rikono

rikono ~ rukono ~ rokono

Romano džaniben

časopis romistických studií | 27. ročník | 1/2020

HOSTUJÍCÍ EDITOR ČÍSLA:

Viktor Elšík

ředitel Ústavu obecné lingvistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
Recenzovaná část © Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020

Na obálce:

Zjednodušená dialektologická mapa variant pro lexémy s významem „pes“
v centrálních dialektech romštiny | Autor: Viktor Elšík

Obsah

Viktor Elšík

**Centrální romština a příspěvky k jejímu strukturnímu popisu a dialektologii.
Úvod k tematickému číslu Romano džaniben** 5

RECENZOVANÁ ČÁST

Michael Beníšek

Lexikální (mikro)dialektologie užské romštiny 45

Viktor Elšík

**Severogemerský (tzv. šoškárský) dialekt romštiny
a jeho fonologická specifika** 91

Zuzana Bodnárová

Užívání určitého členu v předložkových frázích v jihocentrální romštině 135

NERECENZOVANÁ ČÁST

Zuzana Bodnárová

Rukopisy Václava Kohautha 153

Helena Červeňáková-Laliková

Romane paramiša 183

Pavel Oláh

Poezie Pavla Oláha 197

RECENZE | ANOTACE

**Andrej Belák: *The health of segregated Roma: first line views and practices*
(Sandra Ort-Mertlová)** 201

Juraj Čokyna: *A okraje máš kde?* (Edita Rigová) 207

**Yaron Matras, Anton Tenser (eds.): *The Palgrave Handbook of Romani
Language and Linguistics* (Kimmo Granqvist)** 213

**Klaus Siewert, Norbert Boretzky: „Wörter=Buch von der Zigeuner=Sprache“
Frankfurt und Leipzig 1755: Herausgegeben und kommentiert von Klaus
Siewert. Mit Beiträgen von Norbert Boretzky**
(Martin Gális, Anna Maria Sonneman) **217**

**Emil Ščuka: Narodili se se smyčcem v ruce.
Nejvýznamnější romští hudebníci v Československu** (Zuzana Jurková) **227**

Romane paramiša

Paní Helena Červeňáková-Laliková (nar. 1963 v Moravské Třebové) publikovala na stránkách Romano džaniben již několikrát, nejdříve ve slovenštině (v čísle 4/1995), poté již ale výhradně romsky (1/1998, 1/2001, 1/2003). Autorka se znala se zakladatelkou časopisu Milenou Hübschmannovou, již považuje za jednu z klíčových osobností, které ovlivnily její život a její odhodlání psát. Zнала se také s romistkou Hanou Šebkovou, jednou z redaktorek Džanibenu, která v druhé polovině devadesátých let zkoumala variabilitu romských dialektů na Slovensku. I z těchto propojení vyplynulo, že na stránkách Džanibenu našla prostor pro uveřejňování textů napsaných ve specifickém dialektu obce Roštár, kde vyrůstala (ke specifickým variety viz text Viktora Elšika v tomto čísle). Vedle toho ale paní Helena publikovala slovensky dvě knihy povídek – roku 1997 to byla sbírka Trnité kroky, v roce 2001 pak titul Bez lásky. Zhruba od roku 2012 zveřejňovala své texty na facebookovém profilu Romane paramiša, o který pečovala a ze kterého pochází také romské originály otištěné nyní v Romano džaniben.

Zatímco ve slovensky psaných povídkách se Helena Červeňáková-Laliková častěji obrací k současným motivům a nezdráhá se kriticky popisovat sociálně patologické jevy, které pozorovala i mezi Romy samotnými, romština je pro paní Helenu více hájemstvím minulého – ať už zaslechnutých příběhů a životních naučení předků, nebo vyprávění psaných na základě vlastního zájmu o dějiny Romů a úvah nad nimi. Její pohled na romské figury je v romsky psaných textech i přes všechny jejich prohřešky shovívavý. V slovenských i romsky psaných textech, jakkoli se mohou zdát svými motivy velmi rozdílné, ale často uvažuje nad nepřejícným osudem, který zasáhnul do života jejich postav. V souvislosti se zmíněným osudem lze podotknout, že v romsky psaných textech se výrazně uplatňují také prvky religiozity – od lidové magie po křesťanské motivy.

Zde publikované povídky jsou oproti předchozím humorněji laděné. Hlavní inspirací pro povídku Guruvaňi c'hib „Krafský jazyk“ byla podle paní Heleny zmínka Peka, roštárského romského pastevece a vypravěče, o jazyku coby dvoješčné zbrani. Tento motiv autorce uvíznul v paměti a kolem něj pak vybudovala vlastní příběh zjevně inspirovaný také biblickým vyprávěním o vzniku života na Zemi, ovšem i zde s vlastním svérázným vkladem. Povídka je sice psaná romsky, ale postavami zde výjimečně nejsou specificky Romové. V povídce Duj kirve „Dva kmoťri“ pospojovala, jak říká, humorná vyprávění tradovaná o Romech z jejího okolí. Motivací pro poslední zde uveřejněný text byly autorce paradoxně vtipy gádzů o Romech. Povídku O ávrimardo Rom „Mazaný Rom“ charakterizuje jako sérii romských vtípů o gádzích seřazených v jeden příběh. Ačkoli tedy texty původně byly a i zde jsou publikovány pod autorskou hlavičkou Romane paramiša, nejedná se o zápisy pohádkových syžetů, které autorka slychala, ale spíše o vlastní práci s různými druhy vyprávění. Připomeňme v tomto

kontextu článok Jana Červenky o zacházení s prvky modernity a tradice v romském folkloru a autorských textech (Romano džaniben 1/2019).

Helena Červeňáková-Lalíková je autorkou se silným vzťahem k romské tradícii a jazyku, k jejíchž propagaci užívá i nové cesty sociálních sítí. Záměrně píše ve svém velmi specifickém dialektu, který může klást i rodilým mluvčím a lidem schopným číst romsky určité překážky. Již tři dekády si pro své psaní hledá adekvátní platformy a podle rozhovoru, který jsem s ní pro účel tohoto úvodníku vedl, je toho ještě hodně, co by chtěla lidem ochotným číst její příběhy sdělit.

Pavel Kubaník

Guruvaňi c'hib

Šar kerda o Dél o világo, diňa dzivipen le žveren te le manušen, bešca peške téle te gondojinel, šo mé kampil te kerel. „Jáj, kampav len te del valešavi bući, šo kerna celo dživeš?“ phendá peške o Dél. Šar phendá, avka te kerda. Pal o dživeš avlaš ráci, o manuša dzanaš te šovel, ca o Dél phirlaš pal o világo u merkinlaš pre šavóro. Ráci labarlaš o cercheňa, šig račaha uštavlaš le khamóreš, ká šta šúkipen, kerlaš páňi, bárovlaš cár te o štromi – te avel šakoneš šo te chal.

Šar bešta peške tel o štromo, te na pekel pe lešte o kham, zašúca. Šovlaš avka gulone, hoj aňi i vika le opre na ušťađa. Odá o manuša pumen márkernaš le žverenca – kamenaš jekh jekhávreške šólga te kerel. Géje le opre te uštavel, te kerel maškar lende porádko. O Dél len šundá avri, na chojišajija – te jóv peške dumindá, hoj avla talám ca feder, te na kerla šavóro korkóro.

Vicindá šavóren ke pešte u avkáke ke lende vakerda: „Mišto, kerav maškar tumende jekh próba. Ko hin tumendar najekgodžaveder, ole kerá raješke pri phuv opral šavórende.“

Phendá lenge, hoj te aven táha, bo na dzanlaš mé šavi próba. Charuvlaš peš pal o kana, aci duminlaš, hoj te avri bokhajija. Phirade leške o dzuvja te chal, šocana leške rakinde po škámin u mukle le korkóre, te chal špokojnone. „Adádzive mange igen mišto táde, bakrano mašóro, kólo šar pehčín, no, c'havale, rádňe makjom o bajúša,“ pekel pe o Dél pal o per. Mindžár leške te šembe ája, šavi hino próba te kerel.

Áver dživeš má o žveri te o manuša paš lešte ác'hen, užaren, šo phenla. „Mišto, mre dráge pačivale, te avka kamen, odá, ko mange tumendar najekfeder cháben távela, odá parancovinla pri phuv.“

Kravský jazyk

Když Bůh stvořil svět a vdechl život zvíři a lidem, posadil se a přemýšlel, co ještě musí udělat. No jo! Já jim taky musím dát nějakou práci, vždyť co budou celý den dělat? – řekl si Bůh. A jak řekl, tak také učinil. Den minul, přišla noc a lidé šli spát. Jen Bůh na vše dohlížel – rozsvítil do tmy hvězdy a procházel se po světě. Brzy ráno probudil slunce a kde bylo sucho, dal vystoupat vodám. Také stvořil zeleň a stromoví, aby měl každý co jíst.

Když si pak sedl pod strom, aby na něj nepálilo slunce, usnul. Spal tak sladce, že ho nezbudil ani velký křik. To se lidé hádali se zvířaty – chtěli, aby byl jeden druhému služebníkem. Nakonec šli vzbudit pána Boha, aby je rozsoudil. Bůh si je vyslechl. Nezlobil se – i on si pomyslel, že bude lépe, když nebude všechna ta práce jenom na něm.

I zavolal si všechny k sobě a takto k nim pravil: „Dobrá, vyzkouším si tedy, kdo z vás je moudřejší. Z něj pak udělám pána všeho, co je zde na zemi.“

I řekl jim, ať přijdou až zítra, protože sám ještě nevěděl, co jim dá za zkoušku. Přemýšlel a přemýšlel, drbal se za ušima, až mu z toho úplně vyhládklo. Jídlo mu přinesly ženy, které vše položily na stůl a nechaly Boha samotého, ať se v klidu nají. „Dnes mi uvařily výtečně. Skopové měkoučké jak huspenina. No, kamarádi, to jsem si ale pošmáknul,“ plácnul se Bůh po pupku. A v tu ránu ho napadlo, jakou zkoušku dá zítra zvířatům a lidem.

Druhého dne už zvířata i lidé netrpělivě postávali a čekali, s čím Bůh přijde. „Dobře, moji milí a drazí, jak si přejete. Kdo z vás tedy připraví to nejlepší jídlo, ten bude vládnout na celé zemi.“

I najekbareder macka pro világo denašča šig andro veš u odoj chuňa d'ive bálóre. Mišto le pekja avri, ca avka leške c'hord'olaš le c'horendar – ca na tromandžija kija te chudel.

O manuš géja pro pijaci, káj šaj cineš šavóro, šo tuke o jílo kívajinel. Phirlaš opre téle, na dzanlaš, šo te cinel. Celo dživeš préko kerđa u nič leške na šča pri kedva. Všakovake maša odoj šte, ca jów dzanlaš, hoj adá chal o Dél, kana kamel. Péja leške i jakh pro guruvane c'hiba – hahá, adá hin odá, šo rodav!

Po dílo ligende o žveri te o manuša le Déleške píre chávena. La bára mackakero bálóro šta mišto lólone peklo, šukáre páchinlaš pre šavóre šeri. O Dél peške c'hinda ašó porádnó koter u okodá diňa het – me chan te o ávera. Ca avka phadžonaš o kokala, šar chanaš o žveri. O manuš leške anel cigno táńiri. Dikhel o Dél – š'odá hin? – cudájinel peš.

„Andom tuke te chal guruvane c'hiba grújenca, ašó valešo mé na chájal.“

„An, próbájinav – ci tut lašará vaj trádá.“ O Dél opre chája ša – ańi te kóštinel na diňa.

„Finom, mišto len kerďal. Ca phen mange, šoške tádzal c'hiba u na valešo áver?“

Dzal o manuš ke lešte pášeder u phenel leške pále: „Míro gulo Dél – tuke, mange te šavorenge igen kampil i c'hib. Laha maškar amende vakeraš, laha amen lašaraš, laha šaj šikaveš le manušenge, šave dromeħa hine te dzal. La c'hibaha deš avri tíro kamiben, tíri c'hib dzanel, šar šmekinel ša, šo thoveš andro muj. I c'hib hin najekžoraleder – laha pheneš te ác'hel pe odá, šo kameš.“

O Dél šunel, pácinel pe leške le manušeškeri vorba. „Mišto. I angutńi próba ņerinde o manuša. Tádzan mange odá najekfeder cháben, akána kamav, te anen mange odá najekgoreder cháben, šo pe ańi te chal na dela.“

O žveri ande leške mundale máčen, šo pre lende beškernaš o máča – o Dél ca kívinda le vašteħa, te c'hiven het.

Užarlaš po manuša – šo anena jón? Po táńiri meginca guruvane c'hiba dikhel. „Šar odá – šar najekfeder cháben mange andan guruvane c'hiba. Phendom, te anen najekgoreder cháben, u tumen anen meginca guruvane c'hiba?“

„Hej. Te kameš valekaš te lašarel, i c'hib hin guji te lác'hi. Te kameš valekaš te thovel andri bríga, i c'hib hin najekgoreder, najekplaneder. Andri c'hib hin tíri žor te kerel man rajеške, vaj te trádel man tutar dúr. I c'hib hin lác'hi te plańi, kerki te guji, šutji vaj lond'i – aší, šavaha c'hibaha ke kašte kameš te vakerel.“

„Báro cáco hin tut,“ phenda o Dél u kerđa pri phuv rajenge opral o žveri – le manušeš.

Ze zvířat se jala připravit jídlo ta největší šelma na světě. Rychle vběhla do lesa, kde ulovila divoké prase. Upekla ho pořádně z každé strany, sliny jí stékaly po vousech, ochutnat se však neodvážila.

Člověk šel na trh, kde se dá pořídit vše, na co si jen vzpomeneš. Chodil sem a tam, nevěděl, co koupit. Celý den prochodil a nic mu nebylo po chuti. Věděl, že všechny ty nejrůznější druhy masa může Bůh mít, kdy jen se mu zachce. Pohled mu padnul na hovězí jazyky. Hahá, tak to je přesně to, co hledám!

V čase oběda přinesli zvířata i lidé své pokrmy Bohu. Ten divočák od největší šelmy byl pěkně do křupava propečený, jeho vůně se linula do všech stran. Bůh si odkrojil pořádný kus a zbytek dal stranou – ať jedí i druzí. Kostí jen praskaly, jak zvířata žrala.

Člověk Bohu přinesl malý talířek. Bůh kouká, diví se – co to je?

„Přinesl jsem ti hovězí jazyk a brambory, něco takového jsi ještě nejedl.“

„Ukaž, okoštuj. Uvidíme, jestli tě pochválím, nebo vyženu.“ Bůh ale spořádal úplně všechno – ani ochutnat nikoho nenechal.

„Výborné, dobře jsi to připravil. Jen mi řekni, proč jsi uvařil jazyk, a ne něco jiného?“

Přistoupil člověk k Bohu blíž a povídá: „Můj milý Pane, ty, já, každý potřebujeme jazyk. Díky němu se dorozumíváme, chválíme i ukazujeme lidem, kudy v životě jít. Jazykem vyjadřuješ svou lásku, tvůj jazyk ví, jak chutná, co si vkládáš do úst. Jazyk je nejsilnější – díky němu říkáš to, co chceš, aby se stalo.“

Bůh naslouchá, líbí se mu, co ten člověk říká. „No dobrá. První zkoušku tedy vyhráli lidé, uvařili mi nejlepší jídlo. A nyní si přeji, abyste mi přinesli to nejhorší jídlo, co se ani pozřít nedá,“ pravil Bůh.

Zvířata mu přinesla leklé ryby, na kterých už seděly mouchy – Bůh jen mávnul rukou, aby to vyhodili.

Byl zvědavý na lidi – co mu asi přinesou oni? Kouká, na talíři je znovu hovězí jazyk. „Jak to, proč jste mi jako nejhorší jídlo přinesli znovu kravský jazyk? Řekl jsem, ať mi přinesete to nejhorší, a vy mi znovu předkládáte hovězí jazyk?“

„Ano. Chceš-li někoho pochválit nebo uctít, jazyk je dobrý a sladký. Když ale chceš někoho rozesmutnit, jazyk je hořký a nedobry. Ve svém jazyku skrýváš sílu udělat ze mě pána i odehnat mě od sebe. Jazyk je dobrý i špatný, může být sladký, kyselý, slaný – zkrátka takový, jakým jazykem k někomu promlouváš.“

„Co říkáš, je velká pravda,“ odvětil Bůh a pánem nad zvířaty učinil člověka.

Duj kirve

Ala duj Romóra avri bárile khetáne. Bešnaš andro geto paš jekhávřešte, andro cigne kheróra, šave pumenge ác'hade opre po kopco. Linaje pe odoj bešlaš mišto, u jevende phárone avnaš téle ko Roma. Avri lenaš o purane cáre, bešnaš opre u mukerkernaš pumen téle pro buja. Keci hašaben šťa, šar valeká le mujeha andre calavenaš. O c'havóre po tepši bešnaš – ko šigeder avla téle u lengere daja ca avka, po rokji, o buja avri šilajarkernaš pro jégo. Odá šte lengere šánki pro jevend.

Ala Roma šte fajti – kirve, jekh jekhávřeške šte te bolel. Jekh pe vicinlaš Pípa, o áver Čučo. Šodú šte šmécne – le uravibnaha te šar vižerinenáš. Le Pípa šťa igen báro nakh šar uhorka, vaj šar pípa avri dičholaš, u leškero kirvo o Čučo pe téle máčarkerlaš phábengera mojaha. O Pípa šťa šúkóro – c'horvalo šar ungriko póruno peške avri krúčinkerlaš o bajúša. Meginca o Čučo šťa cignóro, thúlo, na bírinlaš peha – odá bachrato per leške furtom avri dičholaš le gadeštar. Búčatar pumen na círdnaš, šako phirlaš ke lende akaršoške, bo ala dúj dzéne dzanenaš talám te kerel ša. Kernaš kaštendar bútori, štolki, košára, lécega, graštengere petala te o tešti andro tovera. Te andro gav len kamnaš, lác'ho lav pal lende dzalaš – aňi o gádze na šte bi lengere šomnakune vašta. Cele dziveša valešo kerkernaš u pandik ráči pumenge téle bešnaš khetáne ki jagóri. Andal o gav anenaš lác'ho balevaš, grúji thovnaš andro popejo u o Čučo peške c'horkerlaš mojóri.

„Pij, more, ta šo šťaš ašó hírešno?“ núkinkerlaš le Pípaš.

„Ca pij tuke, o séro tut pandik dilino. Me chav ikám balevašóro, šo me mange tíra mojaha kažiná i džombra,“ phenel o kirvo Pípa.

„Jáj more – keraš iba ola graja – o c'have amenge o šére téle chan. Míri romňi hin ca paš i káchja.“

„Bo míri na – ta šo tu gondojineš – jekh bári píri bobo pro jekhvarešte ulavel.“

„Šavo pháro dzivipen amen le Romen!“ vakeren maškar pumende.

„Šundal pal okodá grajári, šo me dzanav khatar hino, odá, šo bešel la Priškaha? Má motori cinda.“

„Ta šun má – ta methar le aci lóve?“

„Ta šar methar, šem i bári úžera kerel, o žbojníko – le core Romen la cipatar téle círdel.“

„Me labol leške o séro t'i vódži – na dara – ašé lóve na peren pri hašna. P'odá motori pe dzi but na vožinla. Amen keraš u nič amen náne – pont šo andro muj. Okodá živáňi kerel córdi búči, mé amáre pačivale dzivipnaštar hašal.“

„Mišto má, more, na jav ašó hamišno – o našvajipen peške le manušen avri na kedel. Jav lošalo, hoj ščam šavóre šašte. Mí bírinaha, keraha, šar andre phúruvaha – dena amen te chal o c'have.“

O Pípa mé užarda, mí avri peške na pija o Čučo i mojóri, dine pumenge o vašta u géle te šovel.

Mé ca račaha, má o Čučo pe veškedinda la romňaha.

Dva kmotři

Tihle dva chlapíci vyrůstali spolu. Bydleli v ghettu jeden vedle druhého, v malých domcích, které si postavili nahoře na kopci. V létě se jim tam vedlo dobře a v zimě sjížděli dolů k Romům. Vytáhli staré mísy, sedli na ně a už se klouzali po zadku dolů. To bylo něco, když někdo skončil hlavou ve sněhu. Děti sedly na pekáče – a kdo bude dole rychleji? A jejich mámy jely jen tak, na sukni, až jim zadky mrzly na ledě. To byly zase jejich sánky.

No a tihle dva Romové byli příbuzní – jeden druhému šli za kmotra. První se jmenoval Pípa, druhý Čučo a na pohled to byla legrační dvojka. Pípa měl obrovský nos, co vypadal jak okurka nebo velká fajfka, jeho kmostr Čučo si zase rád přihnul jablečného vína. Pípa byl vyzábělý, měl knír, který si pořád kroutil jak maďarský četník. Čučo byl zase malý a tlustý, macatý pupek mu neustále čouhal zpod košile. Od práce se netrhli, každý k nim chodil kvůli nejrůznějším věcem. Ti dva uměli totiž vyrobit téměř cokoliv. Dělali dřevěný nábytek, košíky, hřebíky, koňské podkovy, třeba i násady do seker. Chvála na jejich práci se šířila po celé vesnici, ani gádžové neměli tak zlaté ručičky. Celé dny něco kutili, až k večeru si spolu sedli k ohni. Ze vsi si přinesli dobrou slaninu, brambory hodili opéct mezi uhlíky a Čučo si nalil vínka.

„Napij se, chlape, nedělej ze sebe bůhví co,“ nabízel Pípovi.

„Jen si dej, hlavu máš pak pomatenou. Já si tady sním pěkně slaninku, nebudu si kazit žaludek tím tvým vínem,“ odpověděl mu kmostr Pípa.

„Ach jo, chlape, vždyť my se dřeme jak koně, s děckama se natrápíme, moje žena se točí furt jen kolem kamen.“

„Ta moje nemlich to samý – navaří takovýhle hrnec fazolačky, rozdělí ho ale jedním vrzem.“

„Máme to těžký život, my Romové!“ říkali si oba.

„Slyšel jsi o tom lotrovi, bůhví odkud je, co žije s Priškou? Prý už koupil auto.“

„No hele ho! Kde si nahrabal tolik peněz?“

„No kde – vždyť je to lichvář. Zloděj to je, ten z chudáků i kůži stáhne.“

„Aby mu tak blafla hlava i duše, ale neboj, takové peníze mu k ničemu dobrému neposlouží. Tím autem se dlouho vozit nebude. My se dřeme a máme jen tak tak co do huby. Tamten darebák se živí zlodějinou a ještě se nám vysmívá za naši poctivost.“

„Tak to už by stačilo, chlape, nebuď zase tak chamtivý. Choroba si lidi nevybírá. Buď rád, že jsme všichni zdraví. Ještě toho hodně zvládnem, máme zdravé ruce. A až zestárnem, dají nám najíst naše děti.“

Pípa ještě počkal, až Čučo dopije svoje víno, podali si ruce na rozloučenou a šli spát.

„Mange pe má na kamel,“ pekja ki phuv mé nadokerdo košári o Čučo.

„Mé ca račaha hin – má kereš vika,“ phenel leške i romňi. „Namišto šúčal vaj šo tuke hin? Brantalo jagalo žengíši, me calavel andr’adá míro dzivipen – ta šo man hin leštar? Ta na košker, mutercák, šem šako dživeš jekh lirera moj piješ u pandik štal dilino.“

„Dander andri tri c’hib romňije, me pe tu kerav – aňi jekh lav tutar na kamav te šnel!“

Chuňa pe, ta géja ko kirvo.

„Šun, kirveja, celi rat na šúčom. Jav, povakeraš cuno. Šun, kampaš valešo avri te duminel, šar lókeder šaj rodaš amenge lóvóre. Ta šo. Dikheš, keraš ta keraš u ole cunoha, šo rodaš, mé aňi i c’hingerďi cholov na fótinaš.“

Thode pumenge khetáne o šére u t’avka nič godžaver avri na gondojinde.

„Daš amen te handlovinel. Te áver roden – te amen maj rodaha.“

Mišto, dine pumenge o vašta u šako má ca khére duminkerlaš, šoha te kéždinel. Račaha – na dzanlaš jekh pal jekhávreste pumen avri kedne pro pijaci. Šodújende góne. O Pípa géja te biknel lano po gada. Rakhja šteblo pro pado, ta odá kamja te šikavkerel u andro góno juminkerďa šúko kaš. O Čučo též budzando pherďarda o góno šuškenca pal o štromi u andri žeba peške thoda vajkeci akhora. Jekh šikavkerlaš o lano, o áver o akhora – ca aňi jekh na kamlaš te phuttravel le manušenge o góno. Ba ca ko hin ašó dilino, hoj cinel macka andro góno? Na bikende nič – ca hijába avri ác’hile o than.

Nalác’ha kedvaha avnaš khére. Akurát pumen chudne pro krízne droma.

„Me del o Dél lác’ho dživeš,“ palikerde pumenge.

„Ta káj šalaš, kirvo?“ phucel o Pípa.

„Ále, pro pijaci o akhora te biknel. U tu štálaš ole góneha ká?“

„Te me ščomaš pro pijaci, ale tut odoj na dikhjom. Kamjom te biknel áke o lano,“ lel avri andal i žeba te šikavel.

„Me nič na bikendom, tu nič na bikendaš – ta čerinaš ašpoň maškar amende. Tíri romňi maj pekla le c’havenge akhorašne bokeja u míri maj dela te šivel cholova.“

„Mišto, phrala, cáco hin tut – le ake o góno.“

Špokojnone dzanaš, pindro pre pindrešte. Má ca šar ále khére, dikhje, hoj chochade pumen jekh jekhávreš. Chuden pumen pri údvára – hašan pumendar: „Ta amen na ávren, ale amen chochavaš.“

O Čučo bižom na delaš širom. Megin ca leške chučkerlaš andri buj: „More, jav dzaš te córel ko gádzo o grúji. Dzanav, ká leške i pinca – maj biknaha ola.“

O dilino Pípa pe diňa opre te márel, géje – córde. Ca račaha mé šovnaš andro vodri – má ále o žandára. Lile len andri díž. Kana géja o chulaj andri pinca grújenge, mindžár žbácinda, hoj le valeko avri córđa. U mindžár dzanja te ko, bo le Čučoške odoj avri péja i občanka. Našči tagaďinde – odá šta kálo pro párno. Bešnaš khetáne andri díž, o Roma lendar hašanaš u jón ále pr’odá, hoj pačivaja búčaha pe mégiš feder dzivel.

Bylo teprve ráno a Čučo už se hádal se ženou.

„Mně se už nechce,“ hodil na zem nedodělaný košík.

„Je brzy ráno a už rveš,“ říká mu jeho žena. „Špatně jsi se vyspal, nebo co je s tebou? Bože můj, já se tady dřu celý svůj život, a co z toho mám? Tak už přestaň nadávat, už toho nech. Každý den vypiješ litr vína a pak z toho blbneš.“

„Kousni se radši do jazyka, ženská, vždyť já dělám na tebe. Už ani slovo!“

Sebral se a odešel radši ke kmotrovi.

„Poslyš, kmotře, celou noc jsem oka nezamhouřil. Pojď, popovídáme si. Hele, musíme nějak promyslet, jak přijít k nějakým penězům. Vždyť to vidíš, makáme a makáme a za to málo, co vyděláme, si ani ty roztrhané gatě nepořídíme.“

Dali hlavy dohromady, ale ani tak na nic chytrého nepřišli.

„Dáme se na obchod. Když si tak vydělají jiní, vyděláme si i my.“

Na to si plácli a každý pak doma přemýšlel, čím začne. Ráno, aniž by jeden o druhém věděli, se vydali na trh. Každý s pytlím. Pípa šel prodat len na spředení. Na půdě našel svazek, který chtěl ukazovat, v pytli ale schoval jen suché dříví. Stejně tak Čučo mazaně naplnil pytel šiškami ze stromu a do kapes hodil pár ořechů. A tak jeden prodával len a druhý ořechy – ale nikdo z nich nechtěl lidem otevřít pytel. Jenže kdo by byl tak hloupý, aby kupoval zajíce v pytli? Neprodali nic – jen tam zbytečně postávali.

Vraceli se domů, náladu pod psa. Narazili na sebe zrovna na rozcestí.

„Pozdrav pánbůh,“ zdraví se navzájem.

„Tak kde jsi byl, kmotře?“ ptá se Pípa.

„Ále, na trhu prodat ořechy. A ty jsi byl kde s tím pytlím?“

„Taky na trhu, ale tebe jsem tam neviděl. Chtěl jsem tam prodat tenhle len,“ vytáhne Pípa z kapsy svazek.

„Já jsem nic neprodal, ty jsi nic neprodal, tak si je vyměníme aspoň mezi sebou. Tvoje žena upeče dětem ořechové koláče a ta moje mi může zašít kalhoty.“

„Máš recht, bratře – na, vem si ten pytel.“

Vydají se tedy domů. Samou spokojeností si jen tak vykračují. Jen co však přijdou domů, vidí, že napálili jeden druhého. Vyběhnou na dvorek – a začnou se chechtat: „Tak my ne abysme převezli někoho jiného, my to narafičíme na sebe.“

Čučo ale stejně nedal pokoj. Ještě furt měl roupy: „Poslouchej, pojď, půjdeme ukrást gádzovi brambory, prodáme je. Vím, kde má sklep,“ povídá Čučo. Hloupý Pípa se nechal zlákat a tak šli.

Zrána, ještě když leželi v postelích, už u nich byli policajti. Hned je zavřeli. Když šel totiž sedlák do sklepa pro pár brambor, všimnul si, že ho někdo vykradl. A taky hned věděl kdo – Čučovi tam totiž vypadla občanka. Nebylo co zapírat, všechno bylo černé na bílém. Lidé z osady se jim směli a oni, zatímco spolu seděli ve vězení, přišli na to, že z poctivé práce se žije mnohem lépe.

O avrimárdo Rom

Andr'amáro gav ája te bešel névo rašaj. O purano má múja, ta na šča ko le c'haven te bolel vaj le manušen te párunel. Phirlaš maškar o manuša, phuckerlaš, kamláš te dzanel, ko šavo hin. O gádze leške phenenaš: „De tuke požor po Roma – odá hine ca ašé farahuña, ko dzanel, ci te pačan le Déleš. Na ker tut lenca, jón ca córen u chochavkeren le manušen.“

Odá rašaj peške le lavendar na kerlaš pháro séro, maj ca akor te próbájinela ša pri píri cipa. Géja jekhvar po graj te dikhel andro áver gav, šar odoj dziven o manuša. Le dromeha andre chuña jekhe terne Romeš.

„O Dél tuha – káj dzaš Romeja?“ phucel leštar.

„Pajikerav tuke šukár dživeš, rajkano rašaj,“ phenel pále o Rom. „Dzav ki pheñ, o rom lake našvalo, kempel lake o kašta te c'hingerel.“

„Te tut hin imá romñi te c'have?“ o rašaj žvedavo. Mé dzibut pumenge vakernaš u pandik o rašaj mé phucel leštar: „Šundom, hoj štan igen godžaver manuša, avrimárde, chučade Roma, kaj šakoneške pal i gódži préko dzan. Phen, ci adá cáco?“

„Cáco, bižo cáco, šaj man prepadžišajuvav pr'akadá than, káj ác'hav,“ košča pe o Rom.

„Kamav te chochaveš man, ščom žvedavo, ci dzaha te mange opral i gódži,“ hašal o rašaj.

„Mišto, ale o šeršámo ki aja búči mange mukjom khére, bešav dúr, dzibut maj užarehaš, mí avá pále. Te kameš, požicin mange le graješ – mindžár ščom pále,“ phenda o Rom.

O rašaj bešča téle pal o graj u diña le le Romeške. Jów chučja opre u má ca o khandipen pal lešte ác'hija. Mé vicinel: „Užar man órde!“

Préko géja má lác'hi óra, o rašaj užarel ta užarel. Jov ñikhaj. „Éj, ale man mišto chochada,“ c'hungarda o rašaj pri phuv, šar kana pal bengešte.

Khére géja pešo. Odá Rom na šta žbojñiko, odá leške ca šikada, šo kamja te dikhel – ta po áver dživeš leške anda le graješ pále. Le rašaške pe pácinđa, káj anda le graje pále, ta phenda le c'haveške: „Dikhav, hoj štal pačivalo manuš – te kameš, jav te la romňaha ke ma te bešel, maj kerna mange khatar o kher, tíri romñi maj žužarla.“

Ac'hija pe avka, šar pumen dovakerde. O romano c'ha kerlaš andri bár, pri údvara, ša šo leške o rašaj parancovinlaš u leškeri romňóri ke lešte andro kher. Ráči pumenge bešnaš khetáne po kišebo, khelenaš kárti vaj o Rom vakerlaš budzanšágo. Kurke diña o rašaj bára papiña téle te pekel, phenda la romaña c'hake: „Pek la lólone andri bów, táha hin o pinkezdo, keraš amenge lác'ho dílo.“

Ráči meginca bešnaš jekhetáne, vakernaš pheraša. O rašaj phenel le Romeške: „Ko dzala najekšukareder šúno, odá chala la ceja papiña opre korkóro.“

„Mišto,“ phenda o Rom. Odá budzando celi rat našči šovlaš, gondojinđa peške – adá rašaj amen ola papiňatar na kamel te del. Géja córalúr andri bov la papiña te lel. Dži račaha la bižo la romňaha opre chále.

Mazaný Rom

Do naší vesnice se nastěhoval nový farář. Ten předešlý už zemřel, a tak nebyl nikdo, kdo by pokřtil děti a pochoval zesnulé. Nový farář postupně obcházel lidi, vypytał se, chtěl každého víc poznat. Gádže mu říkali: „Dávej si na Romy pozor – farahúni jedni, kdo ví, jestli vůbec věří v pána Boha. Moc se s nima nepachtuj, jenom kradou a věší lidem bulíky na nos.“

Farář si ale z těch řečí těžkou hlavu nedělal, však on si to všechno vyzkouší na vlastní kůži. Jednou se jel na koni podívat, jak se žije lidem v druhé vesnici. Cestou potkal jednoho Roma.

„Pán s tebou, kam jdeš, člověče?“ zeptal se ho.

„Pěkný den vám přeju, pane faráři,“ pozdravil Rom. „Jdu k sestře, muže má nemocného a potřebuje dříví našítpat.“

„A ty máš ženu a děti?“ vyzvídal farář. Ještě nějakou tu chvilku si povídali, když tu se farář zeptal Roma: „Slyšel jsem, že vy Romové jste velice chytrí lidé, tak mazaní, že přelstíte úplně každého. Řekni, je to pravda?“

„Pravda, jistěže pravda, ať se propadnu na tomhle místě, kde zrovna stojím,“ zaříkal se Rom.

„Chci, abys mě oklamal. Jsem zvědavý, jestli i mě obelstíš,“ smál se farář.

„No dobře, ale vercajk na tuhle prácičku jsem si nechal doma. Bydlím daleko a kdo ví, jak dlouho bys na mě tady musel čekat, než se vrátím. Jestli chceš, půjč mi koně, to budu zpátky raz dva,“ řekl Rom.

Farář sesednul z koně a předal ho Romovi. Ten na něj vyskočil a v tu ránu z něj zbyl jen smrad. „Počkej na mě tady!“ zakřičel ještě zdálky.

Uběhla dobře hodinka, farář čeká a čeká. Rom nikde. „Ej, ale hezky mě natáhnul,“ odplivnul si farář na zem jakoby potkal čerta.

Domů došel pěšky. Rom ale nebyl žádný loupežník, jenom mu tak ukázal, co toužil vidět. Na druhý den mu přivedl koně zpátky. Faráři se líbilo, že mu koně vrátil, a tak muži povídá: „Vidím, že jsi poctivý člověk, jestli chceš, můžeš tady bydlet se svou ženou. Budeš se mi starat o dům a tvá žena tady bude uklízet.“

A tak se domluvili. Mladý Rom pracoval na zahradě, na faře, všude, kde farář potřeboval. Jeho žena zase uklízela v domě. Večer si spolu sedli na práh, hráli karty a Rom přitom vyprávěl nějaké báchorky. V neděli dal farář zaříznout velkou husu a té mladé Romce povídá: „Upeč ji v peci pěkně do křupava, zítra jsou letnice, uděláme si dobrý oběd.“

Večer spolu zase seděli a vyprávěli si historky. Farář najednou říká Romovi: „Komu se bude zdát nejkrásnější sen, ten sní celou husu úplně sám.“

„Dobře,“ řekl Rom. Ten filuta celou noc nespál a říkal si – farář nám z té husy nechce dát. Potají šel a vytáhl husu z pece. Do rána ji se ženou celou spořádali.

Račaha paš o škámind phenel o rašaj: „Ta phen, šavo šúno géjal?“

„Jáj, tu ščal rajkano manuš, bareder mandar – tu phen angutno, šo géjal šúno.“

Vakerel o rašaj, hoj géja šúno, šar dzal opre šomňakuňa rójtlaha andro žégo, ko gulo Dél u odoj le téle bešaven.

O Rom leške chučja andro lav u phenel: „Dikheš, u me ščomaš šúno, hoj má othar šoha pále n’aveha, ta ikám ola papiňa chájam opre, te na pe ruminel.“

„Megin man dočuňal,“ rušel o rašaj po Rom. „Táhaštúr dza te košinel i cár, ašpoň duj dživeš tut na kamav te dikhel pri jakh.“

Odá dživeš avka peklaš o kham, hoj le Romeške pe na kamláš te kerel nič. Paščija peške tel o štromo ta zašúca. Šar uščija, má šča maj na ráci, chája opre šig, šo peške ligenda te chal u géja te košinel. Košinda avri ca maškáre ašó kerešto u mukja avka. Andro khošno thoda le grajengere khula, šo rakhja pri cár u priphanda o khošno pri koša.

Šar avlaš má dúralúr, dikhlaš o rašaj o khošno: „Šo hin tut andre?“ phucel leštar.

„Ále, rakhjom andri cár điva papiňakere jándre, ta anav len la romňake.“

„Te len rakhjal pre míre phuva, avka hine míre – an len órde,“ kamel leške o rašaj te lel o khošno.

„Mišto, te ščal ašó hamišno, ta le len – ca phenav tuke, te hine míre, avka pe me andre tíre vašta po graješkere khula me višaren u tíri cár me ác’hel opre šavori, ca maškáre jekh kerešto me avel.“

O rašaj leha má celo dživeš na vakerlaš, bic’havkerlaš le het andal o kher andro veš vaj akarká, ca te n’avel pri údvara. Prédžinde vajkeci kurke u leške pe odá má na pácinlaš, te i romňi pe leške valešar na dičholaš. Jekhvar ája palarúl, te na le níko žbácinel pále u dikhja, šar pe leškéri romňi kamavkerel le rašajeha. Choji šta leške, ta géja la oblakaha andre, káj o rašaj šovkerel u córdá leške i kníška, šavi leške kampil šako dživeš andri khangéri – latar genel le manušenge. U pandik ája khére šar te mášovar, níkaške na phenda nič, chája u c’hida pe te šovel. O rašaj andro celo kher rodkerel i kníška, vicinkernel u te phenda, hoj odá ište leške garuđa o Rom, bo kamel megin ca leške valešoha opral i gódži te dzal.

Chune pumen te hádinel u o rašaj phenel le Romeške: „Níc tuke na pačav, šavóro préko višarkereš – jav andri khangéri, odoj mange maj deha véra.“

Dzal o Rom odoj, káj o manuša pumáre pháripena le rašaške avri vakeren u užarel.

O rašaj leštar phucel: „Phen mange anglo Dél – lijal mange i kníška?“

O Rom pe kerđa kašukeške: „Šó, š’odá? Me órde nič na šunav.“

„Šar odá, hoj na šunesš?“ chojišajol o rašaj.

„Na šundol órde nič, jav beš tuke tu órde,“ phenel o Rom le rašajeske.

Préko čerinde pumenge o thana u akána o Rom phucel le rašaještar: „Šovkereš míra romňaha?“

„Šó, šo phucesš? Tut hin cáco Romeja – órde cáce nič na šundol.“

Ráno u stolu farář povídá: „Tak řekni, jaký sen se ti zdál?“

„Kdepak, ty jsi váženější člověk než já, řekni první ty, co se ti zdálo.“

Farář tedy vypráví, že se mu zdálo, jak stoupá po zlatém žebříku až do nebe, až k svatému pánu Bohu, kde ho usadili.

Rom mu do toho hned skočí: „Vidíš, a mně se zdálo, že se odtamtud už nikdy nevrátíš, a tak jsme tu husu raději celou se ženou snědli, aby se nezkažila.“

„Zase jsi mě dostal,“ zlobí se farář na Roma. „Zítra běž pokosit trávu a aspoň dva dny mi nechod na oči.“

Ten den pálilo slunce tolik, že se Romovi nechtělo nic dělat. Lehnul pod strom a usnul. Když vstal, už se stmívalo, a tak spořádal rychle vše, co si přinesl k snědku, a šel kosit. Vykosil ale v trávě jen takový kříž a zbytek nechal být. Do šátku si nasbíral koňské koblíhy, co našel v trávě, a šátek přivázal ke koši.

Když se pak vracel, farář už zdálky vidí šátek: „Co v něm máš?“ volá na něj.

„Ále, našel jsem v trávě vejce divoké husy, tak je nesu ženě.“

„Našel jsi je na mém pozemku, tak patří mně, přines je sem,“ a už mu farář ten šátek bere.

„Dobře, když jsi tak chamtivý, tak si je tedy vem. Jen tě varuju, patří-li po právu mně, tak ať se ve tvých rukou promění na koňská lejna a ta tvá čerstvě pokosená tráva ať se zvedne a ať na louce zůstane jen vysekaný kříž.“

Farář s ním už pak celý den nepromluvil. Poslal ho pryč z domu, ať si jde bůhvíkam, hlavně ať už se na faru nevrací. Přešlo několik týdnů a Romovi se to už přestalo líbit, i žena se mu nějak nezdála. A tak se vrátil, šel zezadu, aby ho nikdo nespatriil, a co nevidí – jeho žena se miluje s farářem. Měl vztek, a tak vlezl oknem do pokoje, v němž farář obvykle spával, a ukradl mu knížku, o které věděl, že ji každý den potřebuje – četl z ní lidem v kostele. Pak se Rom vrátil domů jakoby nic. S nikým nemluvil, najedl se a ulehнул do postele. Na druhý den farář hledá tu knihu po celém domě, chodí a křičí, že ji zcela jistě někam schoval Rom, aby ho tak znovu napálil.

Pustili se do hádky. „Nic ti nevěřím, všechno obrátíš proti mně,“ říká farář Romovi a pokračuje: „Jen pojď do kostela, tam mi budeš přísahat.“

Rom jde do zповědnice – na místo, kde se lidé svěřují faráři se svými těžkostmi a hříchy, a čeká.

Farář se ho ptá: „Řekni mi před Bohem – vzal jsi mi knížku?“

Rom ale ze sebe dělá hluchého: „Co? Cože? Já tady nic neslyším.“

„Jak to, že neslyšíš?“ zlobí se farář.

„Není tady nic slyšet, tak pojď, sedni si sem ty,“ říká Rom faráři.

Když si vyměnili místa, ptá se Rom: „Spal jsi s mojí ženou?“

„Cože? Co říkáš? Máš pravdu, Rome, tady opravdu nic není slyšet.“

Z romštiny přeložila Renata Berkyová